

**Спілка економістів України
Національний університет водного
господарства та природокористування
Інститут Європейської інтеграції**

**ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ТА ПРИРОДНО-
РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ:
ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ТА ІНВЕСТИЦІЇ**

Серія: "Природокористування та ресурсозбереження"

Збірник наукових праць

Випуск XI

№ 4

**Рівне
НУВГП
2005**

ББК 64.04 (УКР-4ВОЛ)

П-78

Збірник наукових праць висвітлює результати досліджень проблем фінансової політики та інвестиційного сприяння процесам сталого просторового регіонального розвитку. В даній серії розглядаються теоретичні, методологічні і практичні аспекти економіки природокористування та ресурсозбереження.

Редакційна колегія:

Павлов В.І., д.е.н., професор (відп. редактор); **Веремеєнко С.І.**, д.с/г.н., професор; **Власюк А.І.**, д.т.н., професор; **Гринчуцький В.І.**, д.е.н., професор; **Гуменюк В.Я.**, д.е.н., професор (заст. відп. редактора); **Гурин В.А.**, д.т.н., професор; **Євдокименко В.К.**, д.е.н., професор; **Клименко М.О.**, д.с/г.н., професор; **Кожушко Л.Ф.**, д.т.н., професор; **Кравців В.С.**, к.е.н., старший науковий співробітник; **Маланчук З.Р.**, д.т.н., професор; **Меліхова Т.Л.**, к.г.н., доцент (секретар); **Павліха Н.В.**, к.е.н., доцент (відп. секретар); **Римар М.В.**, д.е.н., професор; **Рокочинський А.М.**, д.т.н., професор; **Харічков С.К.**, д.е.н., професор; **Хвесик М.А.**, д.е.н., професор; **Черняга П.Г.**, д.т.н., професор.

Рецензенти:

Ю.І. Стадницький, доктор економічних наук, професор
Г.С. Шевченко, доктор економічних наук, професор

Схвалено до друку Вченою радою Національного університету водного господарства та природокористування. Затверджено постановою Президії ВАК України від 11 жовтня 2000 р., № 1-03/8 і включено до переліку № 6 наукових фахових видань України.

Загальнодержавне видання. Свідоцтво державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України № 10457 серія КВ від 27.09.2005 р.

ISBN 966-517-525-4

© Національний університет

водного господарства та

природокористування, 2005

© Спілка економістів України, 2005

© Інститут Європейської інтеграції, 2005

ЗМІСТ

1. Еколого-економічні засади формування регіональної політики. Павлов В.І., Лешанова І.М.	4
2. Удосконалення процесу фінансування екологічної діяльності в сучасних умовах розвитку економіки. Римар М.В., Савчук Н.В., Савчук О.Я.	12
3. Екологічно оптимальні режими меліорованих ґрунтів як невід'ємна складова ефективного природокористування в гумідній зоні України. Рокочинський А.М., Фроленкова Н.А.	26
4. Природно-ресурсні передумови сталого розвитку регіону. Кравців В.С., Павліха Н.В.	35
5. Кондиціонування стічних та зливових вод урбанізованих територій в умовах комплексного використання водних ресурсів. Гриб Й.В., Волкошовець О.В., Войтишина Д.Й.	53
6. Теоретичні передумови екологізації довкілля. Дворянин В.М.	61
7. Підвищення ефективності водокористування у промисловому комплексі України. Ковшун Н.Е.	69
8. Основи теоретико-методологічного обґрунтування створення багатоцільового екологічного комплексу в локальній соціально-економічній системі. Ковшун О.В.	77
9. Про стан використання, відтворення і охорони лісових ресурсів у Волинській області. Колісник Б.І., Пальонка О.В.	84
10. Використання м-моделювання в процесі оптимізації ризику при обґрунтуванні інвестицій в аграрне природокористування на осушених землях. Костриченко В.М., Красовська Ю.В.	91
11. Методика визначення результативних показників по природоохоронних бюджетних програмах. Левицька С. О. ...	97
12. Паливно-енергетичні ресурси та проблеми енергозбереження в регіоні. Павлов К.В.	106
13. Сучасні ринкові аспекти ресурсозбереження у будівництві. Ревко Т.В.	115
14. Значення лісових ресурсів у економічній системі країни. Ривак З.М.	122
15. Інноваційні засади використання вторинних ресурсів в контексті екобезпечного розвитку регіонів. Скороход І.С. ...	129
16. Фінансово-кредитне забезпечення аграрного землекористування в умовах ринку. Фесіна Ю.Г.	137
17. Основні напрями і шляхи вдосконалення системи управління розвитком природно-заповідного фонду. Якимчук А.Ю.	146

УДК 630.8

ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНІ РЕСУРСИ ТА ПРОБЛЕМИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В РЕГІОНІ

К.В. ПАВЛОВ

Розкрито особливості використання паливно-енергетичного потенціалу на регіональному рівні. Висвітлено стратегічні цілі та пріоритети функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу в регіоні. Визначено проблеми енергозбереження.

The features of the use of fuel and energy potential are exposed in the region. Strategic aims and priorities of functioning of enterprises of fuel and energy complex are reflected in a region. Problems are certain of rational use of power resources.

Ключові слова: паливно-енергетичні ресурси, паливно-енергетичний комплекс, енергозбереження.

Паливно-енергетичний потенціал є основою енергетичної самодостатності регіону і тому оптимізація його використання має стати важливим завданням політики регіонального розвитку.

У сучасних умовах попит на паливо та електроенергію зростає як в галузях матеріального виробництва, так і в невиробничій сфері, у комунальному господарстві й побуті. Саме тому для стратегічного планування розвитку регіону важливо оцінити кількісно і якісно кожний вид ресурсів та можливості їх використання.

Протягом багатьох років провідну роль в українській економіці займав видобуток вугілля: в структурі запасів органічного палива на вугілля припадає 95,4%, на нафту – 2%, природний газ – 2,6%. Проте вугільна промисловість України знаходиться в катастрофічній ситуації: видобуток різко падає, зростає потреба у субсидіях, а перспективи на покращення досить слабкі. Якщо у 1990 році в Україні видобуто 164,8 млн. тон (в тому числі 155,5 млн. тон кам'яного) вугілля, то у 1996 році відбувся спад видобутку до 70,5 (68,9) млн. тон. Однак, з кожним подальшим роком цей показник зростав і у 2001 році становив 83,9 (82,9) млн. тон. Причинами економічної кризи у вугільній промисловості є: макроекономічні (неповні розрахунки між постачальниками і

© Павлов К.В. - магістрант кафедри економіки підприємства Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне

споживачами, недосконалість податково-бюджетних відносин, недостатній розвиток фінансово-кредитної системи); внутрішньогалузеві (збитковість, заборгованість, низький рівень заробітної плати та пенсій шахтарів, дефіцит коштів на відновлення виробництва тощо); регіональні (незадовільна демографічна ситуація, занедбаність соціальної сфери, екологічні аспекти) [1]. Головними проблемами функціонування вугільної галузі є [2]: низька інвестиційна привабливість вуглевидобувних підприємств через їх значну капіталомісткість та низьку економічну ефективність; відсутність реальних механізмів приватизації підприємств вугільної промисловості; невідповідність ціни на вугільну продукцію понесеним витратам та відсутність ринкових механізмів ціноутворення на вугільну продукцію; дефіцит платіжного балансу, суттєве перебільшення кредиторської заборгованості над дебіторською; наявність заборгованості по платежам в бюджет та позабюджетні фонди, погашення якої підприємствами в найближчий час неможливе; відсутність оборотних засобів для розвитку шахт; концентрація функцій управління галуззю на рівні вищої ланки, що, з однієї сторони, не дозволяє на належному рівні керувати великою кількістю підприємств, а з іншої сторони, виключає із управління середню ланку; практична відсутність бюджетного фінансування галузі на капітальне будівництво, науку, геологорозвідку, гірничорятувальну службу і соціальну сферу до моменту її передачі в комунальну власність; наявність проблем при ліквідації шахт, які включають соціальні, економічні, екологічні і технічні питання; депресивність регіонів, в яких зосереджені підприємства галузі; проблеми, пов'язані з безпекою експлуатації вугільних підприємств.

Сучасні проблеми нафтогазового комплексу носять в основному фінансово-економічний і управлінський характер і можуть бути зведені до наступних: фінансова дестабілізація через обвальне зростання неплатежів з боку споживачів рідкого і газоподібного палива, що призводить до збільшення заборгованості підприємств у бюджеті всіх рівнів та позабюджетні фонди; дефіцит інвестицій, особливо гострий в умовах старіння основних фондів, яке прогресує і призводить до некомпенсованого вибуття виробничих потужностей та спричиняє відсутність умов до виробничо-фінансових маневрів в галузі, спонукає високі витрати на виробництво і стримує інноваційні процеси; погіршення процесів відтворення сировинної бази, зумовлене різким скороченням обсягів геологорозвідувальних робіт з одного боку, і відсутність економічних стимулів до нарощування ресурсного потенціалу

родовищ, що розробляються за рахунок продовження періоду їх рентабельної експлуатації і збільшення віддачі, з іншого; недосконала політика ціноутворення на продукцію, що призводить до порушення оптимальних цінових пропорцій як між цінами на різноманітні енергоресурси, так і між цінами на вуглеводневі і інші товари; недосконала фіскальна політика, яка не націлена на досягнення максимального інвестиційного ефекту при розробці нафтогазових родовищ і призводить до зменшення термінів розробки, величини рентабельних запасів, накопичених податкових надходжень та інших прямих і побічних ефектів як для інвесторів, так і для держави; недостатня диверсифікація інституціональної структури нафтогазового комплексу, а також низька ефективність державного регулювання комплексом, що обертається в значному числі випадків втраченою вигодою для держави і інвесторів [3].

Паливно-енергетичний комплекс – це матеріальна основа розвитку господарства регіону. Він відіграє важливу роль у забезпеченні паливом і енергією галузей економіки та населення.

Аналіз тенденцій розвитку підприємств паливного комплексу Волинської області показав несприятливе економічне становище практично всіх суб'єктів господарювання. Вугільна промисловість, яка представлена чотирма функціонуючими шахтами, протягом останніх років отримує величезні збитки (лише шахта № 9 "Нововолинська" працює рентабельно, хоча значення даного показника досить низьке). До того ж проблемою є довготривала затримка у завершенні будівництва та введення в експлуатацію перспективної шахти № 10 "Нововолинська", що пов'язано з відсутністю належного інвестування.

Передбачається продовжувати роботу, спрямовану на зміцнення матеріально-технічної бази підприємств вуглевидобутку. Так планується провести розкриття і підготовку північного крила шахти № 1 "Нововолинська", Кричівського поля шахти № 9 "Нововолинська", ввести в дію нові лави на діючих шахтах, що дозволить збільшити обсяги вуглевидобутку до 550 тис. тонн за рік. Програмою перспективного розвитку вугільної промисловості передбачено введення в дію першої черги шахти № 10 "Нововолинська". Шахта № 10 "Нововолинська" повинна вийти на проектну потужність – 900 тис. тонн вугілля за рік.

Ситуація на ДП "Волиньторф" дещо стабільніша (в 2002 році підприємство перетнуло межу беззбитковості і почало працювати рентабельно). Однак, відсутність потрібних потужностей, а також законодавче обмеження площ, дозволених для розробки, не дають можливості підвищити обсяги видобування та переробки торфу.

Регіональною програмою розвитку торф'яної промисловості області на період до 2010 року "Торф Волині" прогнозується довести щорічне виробництво торфобрикетів до 100 тис. тонн. З метою збільшення діючих потужностей з видобутку торфу проводиться освоєння двох нових сировинних баз: "Засвіття-Ситнелюк" торфозаводу "Сойнеторф" проектною потужністю 70 тис. тонн та "Вутишно" Маневицького торфозаводу потужністю 45 тис. тонн фрезерного торфу за рік. Здійснюється підготовка матеріалів погодження місць розташування земельної ділянки другої черги сировинної бази з видобутку торфу площею 130 га за рахунок земель Довжицької сільської ради Маневицького району.

Видобуток природного газу можна вважати перспективною галуззю паливного комплексу регіону. Для цього існують всі умови: достатні запас ресурсу (перспектива експлуатації родовища – 20 років); сучасна технологія його видобування, очистки, транспортування переробки на електроенергію; висококваліфікований персонал. З березня 2003 року розпочалася промислова експлуатація Локачинського газового родовища за повним технологічним циклом. У 2003 році видобуток природного газу становив 94 млн. куб. м (13,9 % річного споживання області). Очищений природний газ (79 млн. куб. м) спрямовується у загальну газотранспортну мережу, а некондиційний (кислий газ) використовується для виробництва електроенергії газотурбінною електростанцією, розміщеною на газовому родовищі. У 2004 році ці обсяги будуть збільшені до 126 млн. куб. м природного газу. У 2005 році через ремонт обладнання деяких свердловин видобуток природного газу становитиме 104 млн. куб. м. З 2006 до 2011 року видобуток природного газу на родовищі збільшиться до 110-120 млн. куб. м, у 2012-2015 роках становитиме 150 млн. куб. м.

В регіоні протяжність розподільних газопроводів становить 3643 км. З метою запобігання виникненню техногенних аварій та впорядкування обслуговування розподільних газопроводів високого, середнього та низького тиску видано розпорядження голови облдержадміністрації від 20 березня 2002 року № 143 "Про впорядкування обслуговування розподільних газопроводів високого, середнього та низького тиску в області".

Стратегічними цілями електроенергетики регіону є стає, надійне, безпечне, якісне та ефективне постачання електричної енергії. Розподіл і постачання споживачам електричної енергії покладено на ВАТ "Волиньобленерго", виробничо-господарська діяльність якого полягає у забезпеченні споживачів електричною енергією, придбаною в ДП "Енергоринок", і доставці її споживачам

через власні електромережі, а також у розподілі та контролі за споживанням електричної енергії та її обліку.

Виробництво електроенергії на теплоенергоцентралях цукрових заводів до 2006 року щороку становитиме 27 млн. кВт. год., з 2007 до 2011 року збільшуватиметься на 2-4 млн. кВт. год. за рік.

У 2003 році газотурбінною електростанцією на Локачинському газовому родовищі було вироблено 47,6 млн. кВт. год. електроенергії. У 2004 році ці обсяги будуть збільшені до 54 млн. кВт. год. електроенергії. А з 2005 року газотурбінною електростанцією щороку вироблятиметься 62 млн. кВт. год. електроенергії.

В майбутньому розпочнеться робота когенераційні установки з виробництва теплової та електричної енергії потужністю 5 МВт, що вироблятимуть щороку додатково 30 млн. кВт.год. електроенергії.

В регіоні за останні роки щороку спостерігається невелике збільшення споживання електроенергії. Це пояснюється збільшенням обсягів виробництва промислової продукції, сільського господарства. Обсяг споживання електроенергії (брутто) у 2003 році становив 1378,8 млн.кВт.год.

Для енергетичного забезпечення регіону мають бути здійснені такі заходи:

- нормалізація розрахунків між суб'єктами господарювання (доведення рівня оплати за спожиті електроенергію і природний газ не нижче ніж, відповідно до 98 і 95%); зменшення технологічних та комерційних втрат електроенергії на 5 відсоткових пунктів, природного газу – на 1,5 відсоткового пункту. За цей період має бути вирішене питання реструктуризації заборгованості за енергоносії,
- довести рівень розрахунків за спожиті енергоносії до 100 відсотків; зменшити технологічні й комерційні втрати електроенергії та природного газу до нормативного рівня; забезпечити збільшення використання місцевих видів палива, переважно торфу і паливних дров,
- реалізувати стратегії розвитку нетрадиційних джерел енергії та масштабних заходів щодо модернізації та реконструкції основних фондів енергопостачальних підприємств області.

Волинь залишається одним з найбільш енергозалежних регіонів України. Незважаючи на тенденції зниження, енергоемність валової доданої вартості (далі - ВДВ) області є ще високою, і у 2003 році становила 0,49 кг ум. п. на одну гривню ВДВ (по Україні цей показник становить 0,82 кг ум. п./грн.).

Слід зауважити що, в енергетичному секторі економіки значимість запровадження енергозбереження зростає відповідно

до необхідності розвитку виробничих галузей і росту обсягів виробництва. У 2003 році видобуток первинного палива в регіоні становив 547 тис. т ум. п., або 32 відсотки енергоспоживання регіону.

За результатами досліджень можемо довести, що енергоемність ВДВ регіону становить 1,05 кВт. год. В той час у країнах ЄС – у середньому 0,37 кВт. год., або у 3 рази менше. Ця різниця викликана відмінностями структури промисловості.

На потреби промислового виробництва в області у 2003 році використано 58 відсотків паливно-енергетичних ресурсів. Це наслідок деформованої структури енергоспоживання, використання застарілих виробничих фондів на підприємствах, повільного впровадження енергозберігаючих технологій та низки інших причин. Незважаючи на зростаючі темпи застосування енергозбереження в господарському комплексі регіону, кардинального поліпшення ефективності енерговикористання не відбулося.

На реалізацію заходів, що здійснюються в рамках Комплексної програми енергозбереження регіону, у 2003 році використано коштів у сумі 43,8 млн. грн., за рахунок яких отримано економію паливно-енергетичних ресурсів (далі-ПЕР) в обсязі 69,5 тис. т ум. п. (природного газу – 28,2 млн. м³, електроенергії – 60,6 млн. кВт. год., вугілля – 4,5 тис. тонн теплоенергії – 57,7 тис. гкал, нафтопродуктів – 0,9 тис. тонн, інших видів палива – 1,9 тис. т ум. п.), вартість зекономлених енергоносіїв становить 22,7 млн. гривень. З місцевих бюджетів на вирішення проблем енергозбереження на об'єктах соціально-культурної сфери використано 6 млн. грн., енергоспоживання бюджетних закладів знижено на 5,6 тис. т ум. п., вартість зекономлених енергоносіїв становить 1,7 млн. гривень.

Протягом 1998 – 2003 років енергоспоживання в регіоні знизилося на 3 відсотки, у той же час обсяг ВДВ зріс у 3,2 рази. Таким чином, термін окупності впроваджених енергозберігаючих проектів і заходів не перевищує 2 роки, що підтверджує їх високу ефективність (прийнятий нормативний термін окупності реалізованих проектів в Україні не повинен бути більше 5 років). За рахунок упроваджених енергозберігаючих заходів у 2003 році економія ПЕР становить 5,2 відсотка від загального обсягу енергоспоживання.

Основними проблемами забезпечення ефективного енергозбереження є:

– обмеженість фінансово-інвестиційних можливостей регіону для реалізації енергозберігаючих проектів;

- недостатнє оснащення підприємств, що надають послуги з енергота водопостачання, а також споживачів приладами комерційного обліку споживання ПЕР;
- відсутність на об'єктах виробничої сфери механізму економічного стимулювання енергозбереження;
- недостатній рівень використання енергії з нетрадиційних та відновлювальних джерел, альтернативних видів палива;
- відсутність цільового фінансування енергозберігаючих заходів і проектів в обласному і місцевих бюджетах;
- невизначеність Бюджетним Кодексом України джерел і механізмів фінансування енергозберігаючих заходів.

Основними інструментами реалізації зазначених завдань повинні стати Комплексна державна програма енергозбереження, Програма державної підтримки розвитку нетрадиційних і відновлювальних джерел енергії та малої гідро- й теплоенергетики. Необхідно забезпечити економію традиційних паливно-енергетичних ресурсів обсягом 12 – 15 відсотків від загального їх споживання.

Головною метою здійснюваних заходів є докорінна перебудова паливно-енергетичного комплексу з використанням передових технологій, підвищення ефективності й забезпечення ринкових умов його діяльності та наближення до світового рівня.

Враховуючи загальнодержавні тенденції в реалізації енергетичної стратегії, у сфері енергетичного комплексу регіону насамперед здійснюватимуться заходи, спрямовані на забезпечення екологоенергоефективності виробництва і споживання енергії.

Комплексною програмою енергозбереження регіону визначено, що економічно досяжний потенціал енергозбереження на період до 2010 року оцінюється в обсязі 642 тис. т ум. п., що становитиме відносно прогнозного споживання паливно-енергетичних ресурсів на вказаний час біля 32 відсотків. Використання енергоносіїв на виробничі потреби у загальному балансі паливно-енергетичних ресурсів області знизиться з 58 відсотків у 2003 році до 49 відсотків у 2010 році. Враховуючи можливі перспективи розширення впровадження відомих енергозберігаючих технологій та розробки принципово нових, до 2015 року потенціал енергозбереження області може бути визначеним в обсязі до 850 тис. т ум. п., що становитиме не менше 30 відсотків.

Завдання полягає у суттєвій зміні балансу споживання енергоносіїв, істотному зменшенні як абсолютних показників, так і частки споживання природного газу з одночасним збільшенням обсягів та питомої ваги споживання вугілля і місцевих видів палива (дрова, торфобрикети, торф паливний).

Згідно з прогнозами Комплексної програми енергозбереження регіону на 2002 – 2004 роки передбачалося, що в паливному балансі

області частка природного газу знизиться з 58,5 відсотка у 2000 році до 52,1 відсотка у 2004 році. Прогнозні показники справджуються, і за підсумками роботи в 2003 році частка використання природного газу становила 53,3 відсотка. Враховуючи, що обсяги споживання природного газу у першому півріччі 2004 року порівняно з таким же періодом 2003 року знизилися на 18 відсотків; очікується, що цей показник у 2004 році становитиме біля 50 відсотків, тобто, буде менший, ніж передбачалося вищезазначеною програмою.

Рис. 1. Фактичне використання палива в паливному балансі Волинської області у 2003 році

Залежно від темпів і пропорцій розвитку економіки області року реальними стратегічними орієнтирами є досягнення енергоемності ВДВ на рівні 0,25 – 0,3 кг ум. п./грн. та споживання електроенергії на рівні 1200 – 1500 кВт. год. на одну особу (по Україні цей показник очікується 4000 – 5000 кВт. год.).

Таким чином, реалізація завдань державної та обласної програм енергозбереження може стати одним з ключових чинників технологічного переоснащення базових галузей економіки області. Основна мета намічених перетворень – наблизити рівень енергоемності ВДВ регіону до показників країн ЄС.

Враховуючи результати проведених досліджень, зроблено висновок про необхідність розробки регіональних програм структурної перебудови підприємств паливно-енергетичного комплексу, в якій визначатимуться основні цілі та пріоритетні

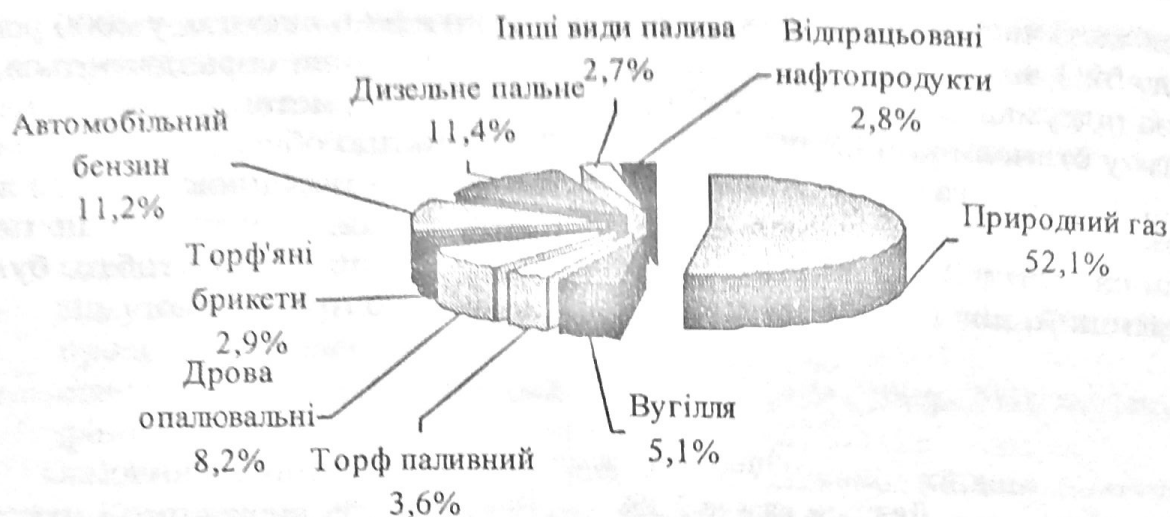

Рис.2. Прогноз структури використання палива в паливному балансі Волинської області на 2004 рік (згідно з показниками Комплексної програми енергозбереження області на 2002 - 2004 роки)

напрямки розвитку гірничопромислових підприємств, науково обґрунтовані шляхи вдосконалення використання паливно-енергетичного потенціалу та енергозбереження в регіоні, адаптовані до особливостей функціонування господарського комплексу регіону, що в перспективі стане запорукою його економічного піднесення, соціального добробуту та екологічної стабільності.

Бібліографія

1. Аніщина Н., Верба Д. Реструктуризація вугільної промисловості України та соціальний захист осіб, вивільнених внаслідок ліквідації шахт // Україна: аспекти праці. – 2002. – №3. – С. 33.
2. Выступление директора Госуглепрома В. Г. Хамуляка на информационном семинаре для представителей центральных и отраслевых СМИ в Минтопэнерго Украины 1-2 марта 2001 года // Энергоинформ. – 2001. – №12. – С. 5.
3. Степанов О. П., Ємченко В. М. Стратегія розвитку нафтогазового комплексу України // Стратегія економічного розвитку України. – 2002. – №1. – С. 226.
4. Стратегія соціально-економічного розвитку Волинської області в період 2004-2015 рр. – Луцьк, Головне управління економіки Волинської облдержадміністрації, 2004.